PÁL ENIKŐ

CONSIDERAŢII ASUPRA UNOR MAGHIARISME CULTE ÎN VECHILE TRADUCERI ROMÂNEŞTI

1. Vechile traduceri româneşti cuprind, voit sau involuntar, o serie de împrumuturi maghiare, unele populare, cunoscute deja uzului vorbit, altele culte, pătrunse tocmai în şi prin aceste texte. Ne referim îndeosebi la traduceri româneşti efectuate după originale maghiare (FRAG. TOD., MO, PO), întrucât, în aceste cazuri, există posibilitatea de a verifica, pe loc, proveniența împrumutului, confruntându-l cu etimonul din textul-sursă. Firește, pătrunderea livrescă a unui termen românesc nu se poate susține sprijinit exclusiv pe argumentul coincidenței împrumutului românesc cu etimonul maghiar. În fapt, dovezi cu o mai mare valoare probatorie sunt cele furnizate de textele neliterare (actele oficiale, respectiv documentele private), din moment ce acestea consemnează cel mai fidel aspectul vorbit, respectiv uzul popular regional[1]. Elementele lexicale cărturăreşti constituie un material lingvistic extrem de util pentru studiul contactelor lingvistice româno-maghiare, pe de o parte, şi pentru configurarea influenței maghiare, pe de altă parte. Însă delimitarea acestora de cealaltă categorie de împrumuturi[2] este uneori destul de anevoioasă, din motive care se vor arăta mai jos.

2. Maghiarisme culte. În principiu, printre termenii culți de origine maghiară, introduşi în urma traducerii de texte religioase, în special după originale maghiare, pot fi menționați: *a aldovani, a aldui, alnic, amen, batăr, berc, gheman, giolgiu, jemblă, joltar, lepiniu, mereu, naşfă, nemzet, pint, rudă, sicluş, siriu, a sucui, şinor, uluită* şi *a văndăgi*, cu toate că nu este exclus ca unele dintre aceste

[1] Astfel, maghiarismele care cunosc atestări izolate sau reduse la un număr de texte (traduse) româneşti afiliate, dar care au fost notate şi în scrieri neliterare contemporane, au avut cel mai probabil o circulație şi în graiul viu al poporului. Spre exemplu, verbul *a bintătui* este un împrumut specific textelor calvino-româneşti din secolele XVI–XVII, cu o repartiție în Banat–Hunedoara (Pamfil 1958, p. 237). Acesta este atestat în PO (*Ex*., 21, 20), der. *nebintătuit* în MO (249^{v}/21–250^{r}/1), unde se datorează însă originalului. În secolul următor, el este notat la bănățeanul Fogarasi (în *Catehism*) şi în *Sicriul de aur* (Gheție 1982, p. 25–26). Cu toate acestea, în limba română veche cuvântul era cunoscut în graiurile vii din Banat şi Transilvania, fiind notat şi în scrisori şi în documente ardeleneşti. Astăzi el este înregistrat în unele zone din Transilvania (cf. DA, s.v.), unde întâlnim şi forma *bintăti* (LEX. REG., I, p. 68; Gheție–Mareş 1974, p. 270).

[2] De cele mai multe ori împrumuturile maghiare populare sunt listate laolaltă cu cele culte, distincția între ele neconstituind o preocupare specială a cercetătorilor. Spre exemplu, în volumul de studii dedicat PO, lista împrumuturilor maghiare din text, cu toate că reprezintă o contribuție notabilă, debutează cu o formulare mai puțin fericită: „Urmează prezentarea […] cuvintelor *împrumutate din textul maghiar* de către traducătorii români” (Arvinte–Gafton 2007, p. 384). Prin definiție, acestea s-ar califica drept maghiarisme culte, însă nu toate dintre cele enumerate acolo sunt elemente livreşti.

DACOROMANIA, serie nouă, XIX, 2014, nr. 1, Cluj-Napoca, p. 68–81

BDD-A1707 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:55 UTC)

maghiarisme să fi avut o circulaţie, chiar şi restrânsă, în graiul viu al poporului din regiunile unde pot fi localizate textele care le vehiculează.

2.1. *a aldovani* ‘a (se) sacrifica, a (se) jertfi’ (< mgh. *áldoz-ni* ‘exsacritico’, ‘opferii’, MNYSZ; cf. scr. *aldovanje*, Densusianu, ILR, II, p. 342, dar, mai probabil, din forma flexionară mgh. *áldván*, cf. şi CADE s.v. *aldui*, SD s.v. *alduĭésc*; cf. Pamfil 1958, p. 234; cf. EWUR, p. 64), cu o singură atestare cunoscută până în prezent, apărând într-o glosă marginală, în: *Mielul paştilor noastre Hs. cine derept noi* ***se-au aldovănit*** (PO, *Ex*., 12 – cf. mgh. *aldosztatot*). Termenul nu a fost consemnat nici în texte ulterioare şi nici nu circulă în zilele noastre (Gheţie–Mareş 1974, p. 264).

2.2. *a aldui* ‘a binecuvânta’ (der. rom. < mgh. *áld* ‘offero, benedico, laudo’, MNYSZ, + *-ui*; cf. Mândrescu 1892, p. 34; EWUR, p. 64–65), atestat în FRAG. TOD.: *În tot lucrul tău pădzească tine cel mare domnul şi te* ***alduiască*** *unde vei îmbla în numele lui* (4^{r}/11, cu ortografia maghiară *alduyaszke*); adj. *alduit(ă)* în textul *Începătură de nuiale* din CB: ***Alduită*** *eşti* […], *că plină eşti de miloste Domnului cu tine şi eşti* ***alduită*** *întru toate doamnele* […] (443/9) şi în FRAG. TOD.: ***Alduit*** *fi<i>, tată doamne, dulce roditor* (3^{r}/23). Maghiarismul are o repartiţie bănăţeană-hunedoreană, circulând şi azi în aceste graiuri. El se regăseşte şi în Moldova, unde, sub influenţa lui *a altoi*, are sensul ‘a croi, a aplica o lovitură’, cf. CADE, s.v. *aldui*, cf. SD, s.v. *alduiesc*.

2.3. *alnic* ‘viclean’, ‘şiret’, ‘perfid’ (< mgh. *álnok* ‘astutus, versutus, versipellis, furtivus, malitiosus’, MNYSZ, cu înlocuirea, pe teren românesc, a sufixului mgh. *-nok* cu cel rom. *-nic*; cf. EWUR, p. 71), cu o singură ocurenţă în PO: *Şi şarpele era mai* ***alnic*** *de toate jigăniile pământului* (*Gen*., 3, 1); unde vezi şi der. *alnicie* ‘viclenie’ în: *Răspunseră* […] *cu* ***alnicie*** *prence cum pre soro-sa pre Dina o ruşinase* (*Gen*., 34, 13 – cf. *alnakul*)[3]. Ungurismul are o răspândire destul de limitată în limba română veche, cunoscând aceeaşi repartiţie şi în secolul următor, figurând în texte de influenţă calvină, precum *Sicriul de aur* sau *Psaltirea* lui Viski (Drăganu 1929–1930, p. 246, cf. şi DLRLV, s.v.). Răspândirea actuală se limitează la regiunile din jurul Mureşului (Pamfil 1958, p. 235; Gheţie–Mareş 1974, p. 266).

2.4. *amen* ‘amin’ (< mgh. *ámen* ‘id.’ < lat. sau direct din lat. lit. *amen*, cf. Ion Gheţie, *Studiu lingvistic* la FRAG. TOD., p. 325) este notat doar în FRAG. TOD.: *Laudăţi fie tatălui Domnezeu şi fiului alduit, domnului Iesus, duhului svînt Domnezeu, pînă-n vecie.* ***Amen***. (4^{v}/17), accidental, probabil, sub influenţa textului maghiar întrebuinţat.

2.5. *batăr*, conj., adv. ‘fie’, ‘bine’, ‘măcar’, ‘cel puţin’, ‘barem’, ‘cu toate că’ (< mgh. *bátor* din expr. *ám-bátor* ‘esto, sane, quamvis’ ~ *ám-bár*, MNYSZ; cf. Mândrescu 1892, p. 39–40; cf. EWUR, p. 96–97) apare în PO, urmând modelul de expresie unguresc şi alături de un alt împrumut maghiar, în: *Ni,* ***batăr****, aşa să fie cum dzici* (*Gen*., 30, 34 – cf. mgh. *Am bator*)[4]. Vezi şi CADE, s.v., SD, s.v. *batîr*. Sub forma *batîr,* el se regăseşte şi în secolul următor: conj. ‘deşi’, ‘cu toate că’,

[3] Ca termen „literar regional” (pentru concept vezi DLRLV, p. 7–17), derivatul *alnicie* figurează şi în secolul următor în texte de provenienţă bănăţeană, crişeană şi sud-vest transilvăneană (*ibidem*, s.v.).

[4] În alt loc, pentru etimonul maghiar avem corespondentul rom. *bine-i zău* (*Ex*., 10, 10).

BDD-A1707 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:55 UTC)

‘măcar că’ în Crişana, Transilvania de sud-vest şi în Transilvania de nord; iar adv. ‘măcar’, ‘cel puțin’, ‘barem’ şi în Banat (DLRLV, s.v.).

2.6. *berc* ‘pădurice’, ‘dumbravă’, ‘crâng’ (< mgh. *berek* ‘nemus, saltus’, ‘lucus’, MNYSZ; cf. Densusianu, ILR, II, p. 343; Mândrescu 1892, nu-l înregistrează; cf. EWUR, *bărc*, p. 102–103; cf. Arvinte–Gafton 2007, p. 384), apare la pl., în: *Însă preastoalele acelora zdrobeaşte* [!] *şi bozii lor fringe şi* ***bercurele*** *lor taie* (*Ex*., 34, 13 – cf. mgh. *Berkeket*). Vezi şi varianta *bărc* în SD. Pentru concept vezi şi *desiş*, în Gafton 2005, p. 78–79. Azi, în graiurile populare ardeleneşti se găseşte cu sensul ‘tufiş, dumbravă, pădurice, lăstar, huciu, huceag’, cf. DA s.v.

2.7. *filearіu* ‘filer, dinar, ban’ (< mgh. *fillér*, cf. Densusianu, ILR, II, p. 343; cf. EWUR, p. 339) este consemnat la Coresi, în CT şi în CC_1. Etimonul unguresc provine din germ. *Vierer* [*fírer*], cf. Totfalusi, s.v. Vezi şi CADE, SD, s.v. *filer*.

2.8. *gheman* ‘diamant’ (< mgh. *gyémánt* ‘adamas, diamant’, MNYSZ; cf. EWUR, *ghemant*, p. 376) apare doar în PO, ca parte a unei enumerații, în: *În al doilea rînd fie carmel, safir şi* ***gheman*** (*Ex*., 28, 18 – cf. mgh. *Gemāt*, cf. lat. *iaspis*), *Carmen, safir şi* ***gheman*** (*Ex.,* 39, 11 – cf. mgh. *Gemant*)[5]. CADE, SD nu-l înregistrează.

2.9. *giolgiu* ‘pânză fină’, (< mgh. *gyolcs* ‘sindon, tela linea mundissima’, ‘tela polita’, MNYSZ; cf. Mândrescu 1892, p. 158; cf. EWUR, *giulgi*, p. 385–386), înregistrat într-un singur loc în PO, în: *Fă lor den* ***giolgiu*** *şi cămăşui* (*Ex*., 28, 42 – cf. mgh. *gyolch*). Vezi în CADE, s.v. *giulgiu*.

2.10. *jemblă* ‘pâine albă’ (< mgh. *zsemle, zsemlye* ‘simila’, ‘semmel’, ‘panis similagineus’, MNYSZ, vezi şi forma *semlye*; cf. EWUR, *jimblă*, p. 479–480) notat la forma de pl. *jemble*, în PO: […] *grăbeaşte-te şi meastecă trei măsuri de făină de* ***jemble*** *şi coace pîine* (*Gen*., 18, 6 – cf. mgh. *semlye*, cf. lat. *similae*), […] *şi aşa era ca sămînța corneandului albă şi ca neşte* ***jemble*** *îndulcită cu miiare* (*Ex.,* 16, 31), cu varianta fonetică *jimble* în: *făninâ de* ***jimble*** (*Ex*., 29, 40). Vezi CADE, SD, s.v. *jimblă*.

2.11. *joltar* ‘psaltire’ (< mgh. *zsoltár* ‘id.’; cf. Densusianu, ILR, II, p. 344; cf. EWUR, p. 482; vezi şi Ion Gheție, *Studiu lingvistic* la FRAG. TOD., p. 325), cu atestare numai în FRAG. TOD.: *Svînt David scrie în* ***joltaru****<l> lui* (4^r/13, scris *soltar*), probabil prin influența textului maghiar. Ulterior, se înregistrează şi în alte versiuni ale *Cărții de cântece* (vezi la Agyagfalvi, la Viski, cf. EWUR, p. 482, cf. DLRLV, s.v.).

2.12. *lepiniu* ‘lipie’, ‘pâine rotundă şi turtită, făcută din cocă fără aluat’ (< mgh. *lepény* ‘polenta, laganum, artolaganus, tracta panis’, MNYSZ, srb. *lèpina,*

[5] Forma românească putea rezulta în urma unei asocieri greşite cu desinența acuzativului unguresc *-t*. Un caz asemănător îl poate constitui termenul subliniat din secvența „*o fântână ce iaste lângă* ***Saru***” (*Gen*., 16, 7), unde forma numelui propriu se datorează eliminării desinenței de acuzativ, deşi forma ungurească nu rezultă din *Saru* + *-t*, ci este un compus: *Sar* (cf. lat. *Sur*) + *ut* ‘drum’ (PO 1925, p. XLIV). În alte situații, traducătorii împrumută forme desinențiale, cum se întâmplă în cazul lui *Ananimot, Leabimot, Ludimot* (*Gen*., 10, 13). De altminteri, derivarea dintr-o formă flexionară ungurească se întâlneşte şi la unele împrumuturi populare, precum la adjectivul *tărcat* ‘pestriț’, care decurge din ung. *tarka* + desinența acuzativului (*-á*)*t*, preluat, probabil, din fluxul vorbirii.

BDD-A1707 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:55 UTC)

lèpinja, ceh. *lepenĭ*; cf. EWUR, *lipiu*, p. 503–504) este înregistrat în PO: *Pîine adzimă cu oleiu mestecată pogace şi cu uleiu uns* ***lepiniu*** *de adzimă* (*Ex*., 29, 2 – cf. mgh. *lepént*), unde vezi şi var. *lepiiu* în: *Ia o pită, o pogace cu uleiu şi un* ***lepiiu*** *den coşniţa adzimelor* (*Ex*., 29, 23). Vezi CADE, SD, s.v. *lipie, lipină*.

2.13. ***mereu*** '(despre aur) curat', 'pur', 'autentic', 'nealterat', 'întreg' (< mgh. *merő* 'solidus', 'merus', 'porsus, plane, penitus', MNYSZ; cf. EWUR, p. 529; cf. şi Arvinte–Gafton, p. 388), cu o singură ocurenţă în PO: *Şi tot acest lucru dentreg şi* ***mereu*** *aur era* (*Ex*., 37, 22 - cf. mgh. *merö*)[6]. În secolul următor, termenul se înregistrează în Moldova, cu sensurile 'fix' şi 'unitar, nediferenţiat, omogen' (DLRLV, s.v.)[7]. Vezi şi CADE, s.v. *mereu* 1 adj., SD, s.v. *meréŭ, -éĭe*.

2.14. ***naşfă*** 'legătură', 'podoabă (la îmbrăcăminte)', 'bijuterie' (Densusianu, ILR, II, p. 344 < mgh. *násfa* 'inauris', MNYSZ; Mândrescu 1892, EWUR, nu-l înregistrează; cf. şi Arvinte–Gafton, p. 388), notat numai în PO, la pl. *naşfe*, în: *Fă şi doo* ***naşfe*** *şi doo lanţure den curat aur* (*Ex.,* 28, 13), *Aduseră* […] *cercei, ineale,* ***naşfe*** *şi tot fealiul de făpturi de aur* (*Ex*., 35, 2), *doo* ***naşfe*** *de aur* (*Ex.,* 39, 16). Etimonul *násphát* se găseşte ceva mai înainte, sub *Gen.,* 24, 22.

2.15. ***nemzet*** 'neam, popor, naţiune', 'seminţie' (< mgh. *nemzet* 'id.'; cf. Densusianu, ILR, II, p. 344; cf. EWUR, p. 566), cu o singură atestare în FRAG. TOD.: *Ni să lăudaţi pre domnul toate* ***nemzeturile*** (4^{v}/10), probabil, sub influenţa textului-sursă maghiar. În secolul următor, termenul cunoaşte şi variantele *neamzat, nemzat, nemzeat,* fiind atestat în texte româneşti din Banat, Crişana şi Transilvania de sud-vest (DLRLV, s.v.). CADE, SD nu-l înregistrează.

2.16. ***pint*** 'unitate de măsură pentru lichide', 'hin', 'cană' (< mgh. *pint* 'pinta, mass', MNYSZ < lat. med. *pinta;* germ. *Pinte, Pint*; cf. EWUR, p. 613), înregistrat doar în PO: *şi un* ***pint*** *de uleiu de lemn* (*Ex*., 30, 24 – cf. mgh. *Hin*, cf. lat.

[6] Etimonul său apare, de fapt, mai înainte, într-o glosă marginală (*Ex*., 25, 11) unde se şi dă explicaţia sintagmei: „*merő arany – Az az semmi forrasztas ne essec benne* („mereu aur – Fără a fi sudată în vreun loc", trad. n.). Mai frecvent, corespondentul românesc este *curat aur* sau *întreg aur*.

[7] De altfel, termenul a ridicat unele probleme de etimologie, datorită distanţei dintre sensul etimologic adjectival şi cel actual adverbial 'continuu'. Această distanţă nu constituie însă o prăpastie de netrecut. Sensul adverbului românesc putea fi dezvoltat, fără probleme, pe terenul limbii române, având la bază adjectivul de origine ungurească. Astfel, potrivit schimbărilor fonetice specifice împrumuturilor maghiare, adjectivul *merő* 'tare, rigid, imobil', dar şi 'curat' a dat în limba română forma *mereu*. Pe lângă sensul etimologic, atestat în PO, în limba română s-au dezvoltat şi alte înţelesuri ale adjectivului *mereu*. Astfel, termenul se întrebuinţează: 1. (referitor la copaci, lemn) cu înţelesul 'nedespicat, drept, neretezat, întreg' (cf. SD, s.v.); 2. (pod) *mereu* 'lung, continuu, fix, stabil, rezistent', în opoziţie cu *podul plutitor*, spre exemplu (cf. CADE, s.v.); 3. (referitor la codri) 'continuu, întins, imens' (cf. SD, s.v.). Ideea 'continuu, fără întrerupere' este comună tuturor contextelor menţionate. Trecerea, prin polarizare, de la acest sens adjectival general 'care se extinde în spaţiu' la înţelesul 'care durează în timp' pe care îl are adverbul se prezintă, astfel, perfect de înţeles. Aşadar, atât formal, cât şi semantic, adj. *mereu* decurge perfect din mgh. *merő*, dezvoltând şi unele sensuri noi faţă de etimon, iar folosirea adverbială temporală constituie o operaţie sintactică, realizată pe terenul limbii române abia la începutul secolului al XIX-lea (Paşca 1943, p. 317).

BDD-A1707 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:55 UTC)

hin). Termenul cunoaşte o repartizare bănăţeană, fiind atestat şi în secolul următor (DLRLV, s.v.). CADE, SD nu-l înregistrează.

2.17. *rudă* ‘prăjină’, ‘oişte’ (< mgh. *rúd* ‘pertica, paxillus, temo’, ‘vectis, phalanga, palanga’, ‘transtillum, stange’, MNYSZ; cf. EWUR, p. 676–677), atestat numai în PO: *Şi polei cu aur scîndurile, **rudele** încă le polei* (*Ex*., 36, 34 – cf. mgh. *rudakat*)[8]. Vezi şi CADE, SD, s.v. *rud, rudă* 2. Astăzi se mai aude în Transilvania unde se atestă şi sensul ‘prăjină adăugată la căruţă ca să se înhame încă un cal’ (cf. SD, s.v.) şi mai rar în Moldova cu sensul ‘prăjină de întins hainele (în casele ţărăneşti)’ (cf. CADE, s.v.). În Banat cuvântul are sensul ‘oişte’ (Pamfil 1958, p. 240).

2.18. *sicluş* ‘veche monedă evreiască’[9] (< mgh. *siklus* < lat. *siclus*; cf. EWUR, p. 726–727) are ocurenţă doar în PO: *Luo acel bărbat un cercel de aur, care cumpăniia giumătate de **sicluş** şi doao podoabe a mînurilor pre mînule ei, care 10 **sicluş** de aur cumpăniia* (*Gen.,* 24, 22 – cf. mgh. *syclus*, cf. lat. *siclos*), unde vezi şi var. *şicluşi, siclus, siclus, sicloş*. CADE, SD nu-l înregistrează.

2.19. *siriu* ‘unealtă’, ‘instrument’, ‘mijloc, leac’, ‘sculă’, ‘armă’ (cf. Densusianu, ILR, II, p. 345 < mgh. *szer*, în special din compusul *szer-szám* ‘instrumentum, machina, utensile’, MNYSZ; cf. EWUR, *siri* 1, p. 698–699) este notat cu câteva ocurenţe în PO: *Ia, derept acea, **siriul** tău, cucura, arcul şi pasă la cîmp şi prinde vînat mie* (*Gen*., 27, 3 – cf. mgh. *szerszam*, cf. lat. *arma*), la pl. art. *siriurele* (*Ex*., 27, 19)[10]. CADE, SD nu-l înregistrează. Termenul nu a avut, probabil, circulaţie largă în graiul viu al poporului, astăzi fiind dispărut (Pamfil, 1958, p. 24). Sub forma *sir* (< mgh. *szer*), acesta se regăseşte şi în secolul următor în Banat şi Transilvania de sud-vest, unde vezi şi sensul specializat ‘instrument muzical’ (DLRLV, s.v.).

2.20. *a sucui* ‘a obişnui’, ‘a avea obiceiul să...’ (cf. Densusianu, ILR, II, p. 345 < mgh. *szok-ik, szok-ni* ‘consvesco’, MNYSZ; cf. EWUR, p. 709–710) este un împrumut puţin cunoscut în limba română veche, atestat doar în graiurile bănăţene-hunedorene, înregistrat doar în PO: *Cum omul cu priiatnicul său **au sucuit** a grăi* (*Ex*., 33, 11 – cf. mgh. *szokot*). În secolul următor, termenul cunoaşte o repartizare bănăţeană, crişeană şi sud-vest transilvăneană, fiind regăsit şi în variantele *soclui, suclui,* având şi câteva derivate: *sucă, sucluitură* ‘obicei’, *sucuit* ‘obişnuit’ (DLRLV, s.v.). Astăzi se mai aude regional în Transilvania, mai cu seamă în graiul din Bihor (cf. ALR, II, h. 140; Pamfil 1958, p. 241). CADE, SD nu-l înregistrează.

2.21. *şinor* ‘cordon’, ‘laţ’, ‘şiret’, ‘şnur’ (< mgh. *sinór, zsinór* ‘chorda, taenia’, ‘schnur’, MNYSZ; cf. EWUR, p. 729–730), atestat în PO, în sintagma *şinor*

[8] Etimonul apare şi anterior în versiunea ungurească, tradus în română prin *prăjine* (*Ex*., 26, 29).

[9] Sensul este explicat într-o notă marginală a versiunii maghiare, în *Gen.,* 23: „*Syklus, ezüst penznec neme vant a Sidoknal*” („*Sicluş, monedă de argint a evreilor*”, trad. n.), alături de alte precizări care lipsesc din traducerea românească.

[10] În alte locuri, etimonul maghiar este tradus prin *unealtă* (*Ex*., 31, 9) sau prin *fătpuri de aur* (*Ex*., 35, 22).

BDD-A1707 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:55 UTC)

de mătase: Şi leagă aceaia cu ***şinor*** *de mătase galbină* (*Ex*., 28, 37 – cf. mgh. *sinor*). Vezi şi var. *şînor* în CADE, SD, s.v. *şnur*.

2.22. ***uluită*** ‘mărturisire, exprimare’ (< mgh. *vallani*, cf. Densusianu, ILR, II, p. 345; cf. Ion Gheţie, *Studiu lingvistic* la FRAG. TOD., p. 325; cf. EWUR, p. 828–829, s.v. *a ului*), înregistrat în FRAG. TOD., în: *A duhului svîntu dă-ne darurile, pre* ***uluită*** *dă-ne hrăborie* (2^{r}/21), datorându-se sursei maghiare. Verbul *a ului* ‘a mărturisi credinţa’ se găseşte în MO (255^{v}/6), iar termenul se înregistrează în texte bănăţene şi mai târziu (cf. Gheţie 1982, p. 32). Astfel, sensul ‘a mărturisi’ este atestat în Banat, Crişana şi în Transilvania de sud-vest, iar înţelesul ‘a cerceta’ în Banat (DLRLV, s.v.). De asemenea, verbul cunoaşte şi derivate: *uluit, uluitură,* cu var. *oluit, oluitor* (cf. *ibidem*).

2.23. ***a văndăgi*** ‘a trage’, ‘a smuci încolo şi încoace’, ‘a hărţui, a sâcâi’ (cf. Densusianu, ILR, II, p. 345 < mgh. *vondogál* ‘tracto, wiederholt ziehen’, MNYSZ; cf. Pamfil 1958, p. 241; EWUR, p. 845; etimologie reluată şi în Arvinte–Gafton 2007, p. 390), atestat cu sensul ‘a precipita, a arunca’, ‘a împresura’doar în PO, în: „*Şi* ***văndăgindu****-i pre ei Domnedzeu înecă-i în mijloc de unde*” (*Ex*., 14, 27), probabil cu circulaţie restrânsă în graiul bănăţenilor.

3. Probleme de delimitare. În principiu, împrumuturile livreşti se pot diferenţia de cele populare pe baza unor criterii formale, precum: *modalitatea de pătrundere în limbă, cadrul de funcţionare*, eventual *nivelul de adaptare*. Însă nu în toate cazurile se poate opera o delimitare tranşantă, cu atât mai mult cu cât, pentru epoca veche, există relativ puţine dovezi probatorii.

3.1. ***Modul de pătrundere***. Spre deosebire de ungurismele populare, care sunt rezultatul convieţuirii îndelungate, produse, aşadar, prin contacte vii şi vehiculate pe cale orală, maghiarismele culte au cunoscut o pătrundere livrescă. De cele mai multe ori, ele apar, ca soluţii de traducere, impuse de conţinutul textului, unele fiind reţinute şi în alte texte româneşti, aflate în filiaţie directă sau nu. Pe de altă parte, elementele lexicale livreşti se diferenţiază şi între ele, în funcţie de originea etimoanelor. Astfel, o parte a termenilor cărturăreşti a fost preluată din maghiara vorbită, pe când neologismele savante aparţin, de fapt, terminologiei bisericeşti, la proces participînd, astfel, şi unele dintre limbile din care s-a tradus *Biblia*.

3.1.1. În cazul elementelor culte împrumutate dintr-o variantă teritorială a maghiarei vorbite, delimitarea a ceea ce se datorează originalului maghiar de ceea ce aparţine autorului cunoscător de maghiară, sau unor obişnuinţe, respectiv normei specifice zonei – influenţate de maghiară –, este mai degrabă dificil de făcut, uneori chiar imposibil.

Printre indiciile care pot arăta caracterul popular, respectiv cult al unui termen de origine maghiară se pot menţiona: prezenţa sau absenţa etimonului unguresc acolo unde se înregistrează împrumutul, repartizarea ulterioară a acestuia din urmă, precum şi productivitatea lui. Valoare probatorie absolută nu are niciunul dintre aceste indicii, însă probabilitatea creşte dacă rezultatele obţinute în cazul fiecăruia în parte coincid. Spre exemplu, acei termeni care în textul românesc apar

BDD-A1707 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:55 UTC)

drept o replică imediată şi coprezentă a etimonului unguresc, nu cunosc o repartizare ulterioară, fie şi restrânsă, aproape exclusiv, în texte afiliate, respectiv se prezintă neproductive, au cunoscut, cel mai probabil, o pătrundere livrescă.

Majoritatea maghiarismelor culte sunt introduse în acelaşi loc ca şi corespondentele lor ungureşti din textul-sursă, fiind specifice textelor calvino-româneşti din zona Banat–Hunedoara şi cunosc relativ puţine derivate şi puţine forme flexionare, funcţionalitatea lor limitându-se la o singură secvenţă a textului românesc: aceea în care ele apar. Există însă şi câteva cazuri mai speciale care pun la grea încercare aplicabilitatea criteriilor enunţate.

Un asemenea caz interesant îl reprezintă ***a aldui***, care s-a putut generaliza în urma întrebuinţării lui în textele calvino-româneşti din Ardeal şi Banat[11], pătrunzând şi în graiurile româneşti vii din aceste regiuni, unde se păstrează până astăzi (Pamfil 1958, p. 234). Însă nu este exclus nici ca acesta să fi pornit din mediul popular (Gafton 2001, p. 241). Relativa consecvenţă cu care acesta se întrebuinţează în textele menţionate poate reflecta o circulaţie premergătoare, pe cale orală, de unde să fi fost pătruns în limba cultă. Într-un mod asemănător se prezintă şi situaţia lui (***a***) ***aldovani***, care, sub această formă, se înregistrează numai în PO. Este de remarcat însă faptul că termenul are o temă (< mgh. *áld-*) destul de productivă, fiind regăsită şi în alte împrumuturi maghiare (vezi rom. *aldămaş* < mgh. *áldomás* < mgh. *áld*), cunoscând şi derivate româneşti, unele aparţinând şi astăzi încă graiurilor populare (vezi *a aldui, alduială*, cf. SD, s.v.)[12]. Viabilitatea temei poate indica o anumită vechime a acesteia în limba română, deci şi o posibilă preluare a ei de către limba vie. Astfel, cu toate că forma în discuţie se datorează, probabil, sursei maghiare, nu este exclus ca verbul să fi fost cunoscut traducătorului din graiul său regional[13].

O altă situaţie specială o constituie ***berc***, care a pătruns în graiul românilor din Transilvania şi Banat destul de devreme, acesta fiind atestat în toponime şi onomastică, dar şi în documente slavo-române din Ţara Românească din secolul al XVI-lea (Pamfil 1958, p. 236). Termenul putea fi cunoscut traducătorilor şi din alte medii decât textul-sursă. Cu toate acestea, maghiarismul se întrebuinţează, cel mai probabil, în PO sub influenţa versiunii maghiare a textului biblic, unde este notat şi etimonul său. Oarecum asemănător este şi cazul lui ***giolgiu*** care, cu toate că este posibil să fi avut curs şi în uzul vorbit – unde apare în zilele noastre, cunoscând şi alte

[11] În secolul al XVI-lea notat în *Fragmentul Todorescu* şi în CC_1, fiind reţinut şi în secolul următor, cu o repartiţie în Banat, Crişana şi în Transilvania de sud-vest (DLRLV, s.v.), atestat, printre altele, în *Anonymus Caransebesiensis* (DVL, 146, 147, p. 72; Gheţie 1975, p. 362), în *Cartea de cântece* a lui Gergely Sándor de Agyagfalva, în *Psaltirea* lui Viski şi în *Sicriul de aur* (Gheţie 1982, p. 24, *idem*, *Studiu filologic* la FRAG. TOD., p. 275).

[12] În secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, derivatul *alduială* cunoaşte o repartizare în Transilvania de sud-vest, iar *alduitură* ‘binecuvântare’ în Banat şi Crişana (DLRLV, s.v.).

[13] De altminteri, Viorica Pamfil îl discută printre elementele regionale în lexicul PO (Pamfil 1958, p. 234).

BDD-A1707 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:55 UTC)

variante fonetice (vezi *jolj*, în Transilvania, cf. SD) –, în secolul al XVI-lea, este atestat sporadic în PO. Un indiciu care poate arăta proveniența livrescă a termenului este faptul că acesta redă perfect mgh. *gyolch* din textul maghiar.

Existența etimonului maghiar în textul de tradus poate indica pătrunderea cultă a împrumutului în limba română însă nu în mod absolut necesar. Altfel spus, în anumite cazuri, concurența etimonului şi a împrumutului reîntăreşte doar un termen, eventual, deja aflat în uz. În acest caz, introducerea maghiarismului în acea secvență nu reprezintă o constrângere datorată textului-sursă, ci o opțiune a traducătorului, o alegere la fel de firească ca şi aceea făcută în cazul oricărui alt element din vocabularul activ al unui vorbitor. Pe de altă parte, există şi unele situații în care etimonul maghiar este prezent în textul maghiar, dar acesta se notează în alt loc decât împrumutul introdus în română. Acest fapt poate constitui un indiciu în favoarea statutului de element popular al termenului românesc, nefiind însă un lucru cert, întrucât mintea traducătorului este capabilă de a reține, pe parcursul traducerii, date pe care, ulterior, le poate întrebuința independent de textul-sursă. În acest caz, caracterul cult al termenului se poate motiva prin apariția sa izolată.

În această situație se află, de pildă, ***naşfă***, care se întrebuințează relativ independent de versiunea maghiară a textului biblic, întrucât acesta nu este un reflex imediat al textului-sursă, corespunzând, de cele mai multe ori, mgh. *boglar* ‘podoabă’. Pentru prima dată, etimonul mgh. *násphát* apare în *Gen*., 24, 22, unde este însă tradus prin *cercel de aur*, ceea ce poate fi un indiciu că termenul a fost, eventual, cunoscut în graiurile bănățene-hunedorene, cu toate că nu se înregistrează în niciun alt text.

În mod asemănător, ***a văndăgi*** putea să fi avut o circulație restrânsă în graiul vorbit de românii bănățeni (Pamfil, 1958, p. 241), din moment ce etimonul său unguresc nu se găseşte în acelaşi loc cu termenul românesc, cel din urmă corespunzând, în text, secvenței maghiare: „*szoritabe öket az* WR”. Însă faptul că acesta nu este notat în niciun alt text din epocă şi nici nu cunoaşte circulație în limba actuală (Dimitrescu 1973, p. 67) face mai plauzibilă clasificarea lui printre elementele culte.

Ceva mai complex se prezintă situația lui ***alnic***, care, adjectival, apare independent de versiunea maghiară, caz în care redă mgh. *rauazb*. Derivatului substantival al acestuia, însă, *alnicie*, îi corespunde etimonului mgh. *alnakul* (‘captiose’, ‘cu răutate’, MNYSZ). Pornind de la considerentul că termenul cunoaşte o întrebuințare relativ liberă de textul-sursă, se poate presupune şi o răspândire – chiar dacă limitată – în graiul viu bănățean-hunedorean (cf. şi Pamfil 1958, p. 227).

3.1.2. Într-o altă clasă pot fi discutate neologismele savante care aparțin terminologiei ebraice şi greceşti a *Bibliei*, pe care traducătorii le-au putut prelua, uneori fără nicio modificare, din textul maghiar. În această situație se află, de pildă,

BDD-A1707 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:55 UTC)

amen[14] şi *joltar*[15], a căror prezenţă se motivează ca o replică imediată la textul de tradus. Însă acestea nu răspund unor nevoi reale, limba română având termeni pentru ceea ce denumesc aceste maghiarisme. Prezenţa lor s-ar putea explica fie prin traducătorul bilingv în vorbirea căruia cele două sisteme lingvistice prezintă întrepătrunderi atât de pronunţate încât acesta nu a mai simţit nevoia de a le înlocui cu corespondentele lor româneşti[16], fie prin norma regională, puternic influenţată de maghiară şi care acceptă asemenea forme. Pe de altă parte, acestea pot reflecta şi o anumită obişnuinţă cu terminologia liturgică maghiară, deprindere care, în cazul lui *joltar*, de pildă, cunoaşte şi concretizări ulterioare, acesta fiind găsit şi în cărţile de cântece din secolul al XVII-lea.

În rândul neologismelor savante se poate număra şi ***pint***, care corespunde în text mgh. *Hin*, cf. lat. *hin*. Termenul românesc preia forma ungurească care provine din lat. *pincta*[17], pătruns în maghiară prin mediere franceză *pinte* şi germană veche *Pinte, Pint* (cf. Totfalusi, s.v.). În acelaşi text, într-un alt loc, se păstrează forma *hin* (vezi *Ex*., 29, 40: *hin de vin*).

Într-o situaţie specială se află ***sicluş***, care a putut pătrunde în textul românesc fie direct din originalul maghiar (cf. *siclus*), fie din izvorul latin (cf. *siclus*). În primul caz, împrumutul maghiar este preluat într-o formă care a supus deja unui tratament fonetic termenul latinesc. În cel de-al doilea caz, forma putea fi alterată de traducătorul familiarizat cu procedeul de transcriere ungurească, cf. şi *teteluş* (PO 1925, p. XXXVII). În această situaţie din urmă, termenul maghiar joacă rolul unei medieri formale, ceea ce se constată, de altfel, şi în cazul altor termeni savanţi[18].

3.2. ***Aria de răspândire***. Maghiarismele culte nu au avut curs în graiul viu al poporului, iar aria lor de răspândire este şi ea limitată. Acestea s-au răspândit, cel mai probabil, din zonele de contact direct între români şi unguri, în special din acele

[14] Etimonul maghiar este de origine ebraică (< *ámén*), pătruns în limba bisericească ungurească prin intermediu grecesc şi latinesc (vezi Totfalusi, s.v.). Corespondentul românesc *amin* a cunoscut o intermediere slavă.

[15] Etimonul maghiar este de origine grecească (< *pszaltérion*), pătruns în maghiară prin intermediu latinesc (< psalterium) şi nemţesc (< *Psalter, salter*) (cf. Totfalusi, s.v.). Termenul românesc echivalent *psalm* a pătruns prin intermediu slav.

[16] Aceleaşi motivaţii ar putea avea şi întrebuinţarea cuvântului *nemzet*, preluat din maghiara vorbită.

[17] Cel mai probabil, termenul latinesc s-a desprins din sintagma *pincta canna* ‘cană pictată’, care denumea un fel de ulcior care avea măsurile de capacitate pictate pe el (Totfalusi, s.v.).

[18] Spre exemplu, în cazul termenilor româneşti *efa* şi *gomer*. În *Ex*., 16, 32–33 se precizează faptul că *gomerul* serveşte la măsurarea manei, după care se introduce termenul ierarhic superior, *efa*, în: *Gomerul iară a dzeacea parte de efa era* (*Ex.*, 16, 36). Corespondentele acestuia sunt: *epha*, în textul maghiar (*A Gomer kedig az Ephanac tizedic resze*), şi *oephi* în versiunea latină (*Gomor autem decima pars est oephi*). Cu toate că propoziţia pare să urmărească modelul latin (vezi topica), nu este exclus ca termenul în discuţie să fi intrat în textul românesc mijlocit de cel maghiar, de care, de altfel, se apropie mai mult ca sonoritate. Este de remarcat şi faptul că termenul nu este consemnat în niciun alt text din perioada în care se înscrie *Palia* (cf. INDICE XVI). Într-un mod asemănător, şi termenul românesc *gomer*, pare să redea cuvântul maghiar *gomer* şi nu cel latin *gomor*.

BDD-A1707 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:55 UTC)

regiuni unde pot fi localizate traducerile româneşti efectuate după maghiară. Acei termeni culți care apar în texte aflate în relație de filiație prezintă mai puțin interes, întrucât ocurența lor se datorează unor motive relativ justificabile şi lesne de înțeles. Astfel, în acest caz, dincolo de faptul că aceştia continuă o anumită tradiție textuală, fiind preluați din texte ale înaintaşilor, ei se pot datora şi unei norme regionale în care elementele ungureşti nu sunt percepute ca fiind străine, ci aproape fireşti. În această situație se află maghiarismele culte provenite din zonele Banat–Hunedoara şi care sunt atestate în texte calvino-româneşti. Mai interesant se prezintă însă acele cazuri, în care elementele culte apar într-un text din afara zonei de contact direct şi care nici nu s-a tradus din maghiară. În această situație se află unele maghiarisme înregistrate (şi) în texte coresiene, respectiv notate în CB. Cu toate că aceste elemente nemunteneşti, la rândul lor, se explică, probabil, prin influența unor originale nordice, o curiozitate o poate reprezenta, totuşi, faptul că acestea nu au fost eliminate sau înlocuite de autorul, tipograful sau revizorul textelor. Spre exemplu, reține atenția termenul ***a otălmăzui*** 'a apăra' (< mgh. *oltalmaz-ni*, dial. *ótalmaz-ni* 'id.'; cf. Densusianu, ILR, II, p. 344; cf. EWUR, p. 582), înregistrat în MO şi în CC_1[19]. Fireşte, prezența lui în aceste texte coresiene s-ar putea datora unor originale maghiare, aşa cum s-a propus (Gheție–Mareş 1985, p. 239, 267), păstrarea lui de către revizorul atât de meticulos rămâne, totuşi, de explicat. Mai multe întrebări ridică ***hition*** 'slab, prăpădit' (< mgh. *hitvány, hitván* 'vilis, sublestus'; 'gering, schwach, schlecht', MNYSZ; cf. Mândrescu 1892, *hitioan*, p. 82; cf. EWUR, p. 431–432) care, în secolul al XVI-lea, este atestat în CB (*1Cor*., 6, 2). Acesta este identificabil în Transilvania de nord şi Moldova (Gafton 2001, p. 244), ocurența lui în acest text fiind, aşadar, mai puțin motivată. Într-un mod asemănător, întrebuințarea lui ***a pesti*** 'a zăbovi, a întârzia' (< mgh. *apaszt-a-ni*, cf. Drăganu 1929–1930, p. 249, cf. EWUR, s.v.), notat în CB[20] (*FA*, 20, 16) şi în textele corespunzătoare din CV şi CPr, poate prezenta interes. Pasajele în care se află oglindesc, probabil, efortul traducătorului de a reda cu exactitate unele înțelesuri (aici 'a nu pierde timpul') pe care le-a întâmpinat pe parcursul traducerii (Gafton 2001, p. 246). Uneori prezența unui maghiarism într-un text care aparține unei zone mai puțin influențate de maghiară poate reflecta existența, în epocă, a unei deprinderi de a utiliza elemente maghiare. Acesta poate fi cazul lui ***a ilui*** 'a trăi' (der. rom. < mgh. *él-ni*, cf. EWUR, p. 457), notat doar în CB (*Sp*. la *2Ioan*)[21], formă ce se înscrie în rândul verbelor cu sufixul *-ui*, marcă a celor de origine maghiară (Gafton 2001, p. 245).

Pe de altă parte, un împrumut cu statut popular într-o zonă de contact direct între români şi maghiari poate să capete caracter cult într-o altă zonă, unde terme-

[19] Cf. Gheție–Mareş 1985, p. 237. În secolul următor, sub forma *otalm* 'defensio', în DVL, 3062, p. 107; cf. şi Popovici 1979, p. 253.

[20] Vezi şi der. subst. *pestealã* 'întârziere' (CB, *FA*, 25, 17) şi adv. *pestit* 'încet' (CB, *FA*, 27, 7).

[21] În textul paralel din CP, contextul se redă prin: *Să nu priimească neştine nece în casă*, față de: *A nu **ilui** neştene în casă* din CB.

BDD-A1707 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:55 UTC)

nul în discuție nu este familiar uzului şi, deci, a fost reținut în text din alte considerente decât acolo unde aparținea, eventual, normei regionale. Interesantă se prezintă, de pildă, situația lui ***alcam*** ‘viclenie, cursă, capcă’ (< mgh. *alkalm* ‘meşteşug, îndemânare’, *alkalmas* ‘habile adroite’, rom. *alcam* prin disimilarea lui *-l-*, cf. Mândrescu 1892, p. 32–33; cf. EWUR, p. 60–61) care, în secolul al XVI-lea, se găseşte notat la Coresi, în *Apostolul* din 1566 şi în CC_2 (173/30) (Gheție 1972, p. 152). Repartiția termenului cuprinde zone din Transilvania de nord (Gheție 1982, p. 362), în textul coresian datorându-se, probabil, influenței unor originale nordice. În secolul următor, *alcam* ‘ocazie, prilej’ (< mgh. *alkalom* ‘id.’) este atestat în Crişana (DLRLV, s.v.), iar în zilele noastre termenul este cunoscut în Sălaj, Bistrița-Năsăud, în jurul Turzii şi al Maramureşului, unde, pe lângă sensul vechi ‘înşelăciune, viclenie’, se notează şi sensurile derivate ‘apucătură, nod în vorbă, nod în fapte’, ‘vorbă de clacă, sfătoşenie’, ‘secret’. În Maramureş se înregistrează şi der. *alcămos* ‘sfătos, bun de gură’, ‘prefăcut’ (cf. Densusianu, ILR, II, p. 538; cf. CADE, DA, EWUR, s.v.; cf. şi Gheție 1972, p. 152).

3.3. ***Funcționalitate***. Cum este firesc, maghiarismele culte funcționează exclusiv în cadrul unor texte scrise. Acestea sunt menite fie pentru a umple un gol conceptual, limba română neavând termeni corespondenți celor din textul-sursă, fie reflectă o anumită opțiune, acestea nefiind cu totul străine normei regionale şi/sau culte. Unele dintre acestea reprezintă soluții de traducere momentane, adoptate prin forța unei constrângeri lingvistice, cu ocurențe izolate, limitându-se la un singur text. Altele sunt reluate şi în texte ulterioare secolului al XVI-lea.

3.4. ***Nivelul de adaptare***. O parte a maghiarismelor culte nu a necesitat adaptări formale deosebite, întrucât etimonul nu se caracterizează prin particularități morfonologice izbitor diferite de română (vezi *amen, berc, joltar, nemzet, pint, şinor*). În celelalte cazuri, termenii învățați au trecut, probabil, prin aceleaşi mecanisme adaptative ca şi cele populare, înscriindu-se, conform principiului analogiei, în paradigme existente ale sistemului limbii române. Astfel, spre exemplu, termenii precum *naşfă, rudă* se alătură clasei nominale, de origine maghiară în *-ă*, etimologic în primul caz (cf. *alămojnă*, *beartă*, *ciurdă*, *dejmă*, *gazdă*, *majă*, *marhă*, *pildă*), respectiv „neetimologic” în al doilea (cf. *adămană*, *bardă*, *hasnă*, *holdă*, *ocă*, *samă*, *talpă*, *vamă*). Încadrarea fonetică respectă acelaşi principiu al regularizării paradigmelor şi în cazul lui *mereu* (cf. mgh. *feredő* > rom. *feredeu*).

Există şi câteva situații, în care elementele culte sunt derivate pe terenul limbii române, precum cele cu sufixul verbal *-i*: *a aldovani, a vândăgi* sau *-ui*: *a aldui, a sucui*, respectiv cu sufixul de origine slavă *-nic*: *alnic*. Alteori, procesul de adaptare pare să nu fi fost finalizat nici măcar în diferitele întrebuințări ale autorului, termenul prezentând oscilații formale. Uneori acestea se datorează împrumutării spontane, autorul încercând să dea un răspuns imediat la o dificultate de traducere. În acest caz se află, de pildă, *sicluş*, cu numeroase variante fonetice în textul PO. Alteori nu este exclus nici ca aceste ezitări fonetice să reflecte variante regionale, având, eventual, circulație şi în graiul viu. Acesta poate fi cazul lui *lepiniu*, care cunoaşte, în PO, şi varianta *lepiiu*. Faptul că acesta este înregistrat şi în CC_2, sub

BDD-A1707 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:55 UTC)

forma *lepiu* (cf. INDICE XVI, s.v.), precum şi repartizarea ulterioară[22] pot fi indicii care arată că acesta putea fi cunoscut în graiurile populare şi în secolul al XVI-lea. Oarecum asemănător se prezintă şi situaţia lui *jemble*, cu var. *jimble*[23].

4. Concluzii. Maghiarismele culte din secolul al XVI-lea nu au avut consecinţe durabile asupra sistemului limbii române, multe fiind eliminate în secolele următoare. Însă lucrul acesta nu le privează semnificaţia pe care au avut-o, în epocă, în ceea ce priveşte edificarea limbii române liturgice vechi. Cu toate că numărul lor este relativ redus, cel puţin în comparaţie cu elementele livreşti de origine slavă, de pildă, acestea reflectă o anumită familiarizare, în epocă, cu limba maghiară scrisă şi vorbită, precum şi o anumită obişnuinţă de a întrebuinţa termeni şi surse maghiare sau din zone influenţate de maghiară. Aceste elemente livreşti au avut şanse, deşi mai reduse, să capete o anumită circulaţie şi în graiul viu tocmai datorită pătrunderii lor în discursul religios românesc vechi.

BIBLIOGRAFIE

A. Surse

CB = *Codicele Bratul*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2003 (ediţia Alexandru Gafton).

CC_1 = Coresi, *Tâlcul evangheliilor. Molitvenic rumânesc* (1567–1568), Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998 (*Cazania I*, ediţia Vladimir Drimba).

CC_2= Coresi, *Carte cu învăţătură* (1581), vol. I, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec & Co SA, 1914 (*Cazania a II-a*, ediţia Sextil Puşcariu–Alexe Procopovici).

CPr = Coresi, *Faptele Apostolilor* (cca 1566), în *Texte de limbă din secolul XVI*, reproduse în facsimile îngrijite de I. Bianu, [...], IV. *Lucrul Apostolesc. Apostolul tipărit de diaconul Coresi în Braşov la anul 1563*, Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1930 (*Praxiu*, ediţia Bianu).

CT = Coresi, *Tetraevanghelul* (1561), Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963 (ediţa Florica Dimitrescu).

CV = *Codicele Voroneţean*. Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

DVL = *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicţionar al limbii române*. Studiu introductiv, ediţie, indici şi glosar de Gh. Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008.

[22] În zilele noastre se găseşte înregistrat în graiurile transilvănene şi moldoveneşti. Diferitele sensuri specializate se repartizează după cum urmează (Gheţie–Mareş 1974, p. 288): *lepiniu* ‘pâine mare coaptă sub ţest’ şi *l’ipiú* ‘pită cu brânză ori altceva pe deasupra’ (Haţeg), pl. *lipini* ‘pâinişoare umplute cu brânză’ (Banat), *lipiu* cu sensul general ‘lipie’ este notat în sudul Transilvaniei, în jud. Mureş, în Bistriţa-Năsăud, în Bihor, şi în jud. Iaşi. Acestea, precum şi *lipiu* ‘plăcintă, clătită, scovardă’, atestat în Maramureş, Bistriţa-Năsăud, Turda şi Sălaş, valorifică, de fapt, nucleul semantic unguresc. Alături de acestea, în română, sub forma *lichiu*, termenul a fost întâlnit şi cu sensul ‘mălai de secară, mic şi vârtos’ în j. Suceava (cf. DA, s.v. *lipiu*).

[23] În cazul acestuia se observă şi epenteza lui [b]. Din punct de vedere etimologic, aceasta poate fi considerată „parazitară” (Dimitrescu 1967, p. 112), deşi ea nu este cu totul străină limbii române. Introducerea acestei oclusive bilabiale în interiorul unui cuvânt are loc, în română, în special, după consoana nazală [m], dacă aceasta este urmată de o lichidă. Deoarece grupul *ml* este greu de pronunţat în interiorul cuvântului, scindarea grupului se produce prin inserarea lui [b].

BDD-A1707 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:55 UTC)

FRAG. TOD. = *Fragmentul Todorescu*. Text stabilit, studiu filologic, studiu lingvistic şi indice de Ion Gheţie, în *Texte româneşti din secolul al XVI-lea,* I. *Catehismul lui Coresi,* II. *Pravila lui Coresi,* III. *Fragmentul Todorescu,* IV. *Glosele Bogdan,* V. *Prefeţe şi epiloguri*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1982, p. 259–364.

MO = Coresi, *Molitvenic rumânesc* (cca 1567), Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998 (ediţia Vladimir Drimba).

PO 1925 = *Palia d'Orăştie 1581–1582*, vol. I [...]. *Préface* et *Livre de la Genèse* publiés avec le texte hongrois de Heltai et une introduction par Mario Roques, Paris, 1925.

PO 1968 = *Palia de la Orăştie 1581–1582*. Text – facsimile – indice. Ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1968.

PO 2005 = *Palia de la Orăştie (1582)*, vol. I. *Textul*. Text stabilit şi îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproşu şi Alexandru Gafton, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2005.

B. Lucrări de referinţă

Arvinte–Gafton 2007 = Vasile Arvinte, Alexandru Gafton, *Palia de la Orăştie (1582)*, vol. II. *Studii*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2007.

Densusianu, ILR, II = O. Densusianu, *Istoria limbii române*. Ediţie îngrijită şi traducere în limba română de J. Byck, vol. II, *Secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1961.

Dimitrescu 1967 = Florica Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967.

Dimitrescu 1973 = Florica Dimitrescu, *Contribuţii la istoria limbii române vechi*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973.

Drăganu 1929–1930 = N. Drăganu, *Etimologii*, în DR, VI, 1929–1930, p. 246–251.

EWUR = Tamás Lajos, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im rumänischen*, Budapest, 1966.

Gafton 2001 = Alexandru Gafton, *Evoluţia limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2001.

Gafton 2005 = Alexandru Gafton, *După Luther. Traducerea vechilor texte biblice*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2005.

Gheţie 1972 = Ion Gheţie, *Contribuţii la localizarea Cazaniei a II-a (1581) a lui Coresi*, în SCL, XXIII, 1972, nr. 2, p. 147–157.

Gheţie 1975 = Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1975.

Gheţie 1982 = Ion Gheţie (coord.), *Cele mai vechi texte româneşti. Contribuţii filologice şi lingvistice*, Bucureşti, Tipografia Universităţii Bucureşti, 1982.

Gheţie–Mareş 1974 = Ion Gheţie, Alexandru Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1974.

Gheţie–Mareş 1985 = Ion Gheţie, Alexandru Mareş, *Originile scrisului în limba română*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985.

INDICE XVI = Florica Dimitrescu *et al., Indice lexical paralel. Secolul al XVI*-lea, în Dimitrescu 1973, p. 122–245.

LEX. REG., I = *Lexic regional*. Coordonator: Gh. Bulgăr, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960.

Mândrescu 1892 = Simeon C. Mândrescu, *Elemente ungureşti în limba română*, Bucureşti, Tipografia Curţii Regale, F. Göbl Fii, 1892.

Pamfil 1958 = Viorica Pamfil, *Elemente regionale în lexicul „Paliei de la Orăştie"*, în CL, III, 1958, p. 227–248.

Paşca 1943 = Şt. Paşca, *În legătură cu rom. „mereu"*, în DR, X, 1943, p. 315–318.

Popovici 1979 = Iosif Popovici, *Scrieri lingvistice*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi indice de Maria Purdela-Sitaru şi Livia Vasiluţă, Timişoara, Editura Facla, 1979.

BDD-A1707 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:55 UTC)

C. Dicționare

CADE = I.-Aurel Candrea, Gheorghe Adamescu, *Dicţionar enciclopedic ilustrat*, Bucureşti, Editura „Cartea Românească”, 1931.
DA = *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1949.
DLRLV = Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicţionarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987.
MNYSZ = Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond, *Magyar nyelvtörténeti szótár*, vol. I–III, Budapest, Hornyánszky V., 1890, 1891, 1893.
SD = A. Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, Institutul de Arte Grafice Presa Bună, 1939.
Tótfalusi = Tótfalusi István, *Magyar etimológiai nagyszótár* http://www.szokincshalo.hu/szotar/ – ianuarie 2013.

REFLECTIONS ON HUNGARIAN LEXICAL BORROWINGS OF BOOKISH ORIGIN IN OLD ROMANIAN TRANSLATIONS (*Abstract*)

Hungarian lexical borrowings of bookish origin carry an extremely useful linguistic data for the study of Romanian-Hungarian language contacts, on the one hand, and of Hungarian influence on the other hand. However the distinction between these and folk loanwords may be problematic in some of the cases. Most often lexical borrowings of bookish origin appear as an immediate response to a difficulty encountered by Romanian translators during the translation of Hungarian texts. They cooccur with their Hungarian etymons but the presence or absence of the latter ones alone does not necessarily indicate their bookish origin. Hence, there are some other criteria which should be taken into account.

Cuvinte-cheie: *împrumut lexical, cult, traducere, pătrundere, răspândire*.
Keywords: *lexical borrowings, bookish, translation, penetration, diffus*ion.

Universitatea Sapientia
Facultatea de Ştiinţe Economice şi Umaniste
Miercurea Ciuc, Piaţa Libertăţii, 1
enikopaldr@gmail.com

BDD-A1707 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:55 UTC)